

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ФУНКЦІЙ

© Шай Р. Я., 2015

Вирішуються проблеми використання поняття діяльності, яка є дуже різноплановою за своєю метою, предметом, об'єктом та умовами здійснення, що надає їй широкі можливості у чіткому розмежуванні певних юридичних понять. Саме тому видається надзвичайно актуальним розглянути основні теоретичні підходи до використання поняття діяльності у сфері реалізації державою правоохоронних функцій та визначити основні закономірності, що зумовлюють ефективне юридичне забезпечення процесу їх виконання уповноваженими органами та структурами.

Ключові слова: діяльність, правоохоронна функція, держава, правопорядок, юридичне забезпечення, державна безпека.

Р. Я. Шай

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПОНЯТИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ

Статья посвящена решению проблем использования понятия деятельности, которая является очень разноплановой за своей целью, предметом, объектом и условиями осуществления, которое предоставляет ей широкие возможности в четком разграничении определенных юридических понятий. Именно поэтому кажется чрезвычайно актуальным рассмотреть основные теоретические подходы к использованию понятия деятельности в сфере реализации государством правоохранительных функций и определить основные закономерности, которые определяют эффективное юридическое обеспечение процесса их выполнения уполномоченными органами и структурами.

Ключевые слова: деятельность, правоохранительная функция, государство, правопорядок, юридическое обеспечение, государственная безопасность.

R. Ya. Shay

THE THEORETICAL GOING IS NEAR THE USE OF CONCEPT OF ACTIVITY IN THE FIELD OF REALIZATION OF LAW-ENFORCEMENT FUNCTIONS

The article is devoted a decision the problems of the use of concept of activity, which is very rznoplanovoy after the purpose, object, object and terms of realization which gives it

wide possibilities in the clear differentiating of the defined legal notions. For this reason seems extraordinarily actual to consider the basic theoretical going near the use of concept of activity in the field of realization of law-enforcement functions the state and to define basic conformities to law, which predetermine the effective legal providing of process of their implementation the authorized organs and structures.

Key words: activity, law-enforcement function, state, law and order, legal providing, state security.

Постановка проблеми. Сама діяльність, завдяки своїм внутрішнім властивостям та соціальній ролі, стає об'єктом правового регулювання. Незважаючи на сталу структуру, вона є дуже різноплановою за своєю метою, предметом, об'єктом та умовами здійснення, що надає їй широкі можливості у чіткому розмежуванні певних юридичних понять. У зв'язку з тим, що останнім часом дедалі більше загострюються дискусії навколо основних юридичних понять, які визначають правові засади забезпечення державою процесу реалізації правоохоронних функцій, вважаємо за доцільне розглянути зазначені питання саме через призму вказаних вище теоретичних підходів.

Метою дослідження. Мета статті – проаналізувати різноманітні підходи до визначення поняття діяльності, зокрема у сфері реалізації правоохоронних функцій.

Стан дослідження. Досліджували поняття діяльності, зокрема у сфері реалізації державою правоохоронних функцій, у своїх працях такі науковці, як: С. Алексєєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, В. Лукашевич, І. Солов'євич, А. Крижанівський, О. Кміта та ін.

Виклад основних положень. Поняття діяльності дуже поширене у сучасній юриспруденції. Воно закладено в тексти та навіть у назви багатьох законодавчих актів. І це – реальне свідчення динамізму сучасних правовідносин, чому є об'єктивні причини. Поряд з фактично незмінним існуванням основних сфер життя – сімейної, трудової, інтелектуальної, творчої, значно ускладнилися самі правовідносини. З'являються зовсім нові види діяльності, продуктом яких є результати мисленнєвої активності людини. Ціннісні орієнтири сучасного суспільства також набувають якісно нових ознак. Поряд із традиційними матеріальними джерелами та показниками стабільності й надійності життя – природними ресурсами – виникають та розвиваються принципово нові, що дедалі більше впливають на різні сфери людського буття, інформаційні ресурси та інформаційні технології. Все це спричиняє у різних країнах певний перегляд підходів щодо вибору стратегічних пріоритетів, національних інтересів, геополітичних переваг тощо. Змінюються ознаки та деякі характерні риси поняття загрози, з'являються нові, раніше не відомі її джерела [1, с. 76–80].

Найбільш загострюється потреба у правовому регулюванні не тільки стосунків між людьми щодо умов соціального життя, але й окремих громадян із державними інституціями. Актуальним стає створення ефективного механізму юридичного забезпечення відносин, що є результатом тієї чи іншої діяльності людини. Сама діяльність, завдяки своїм внутрішнім властивостям та соціальній ролі, стає об'єктом правового регулювання. Незважаючи на сталу структуру, вона є дуже різноплановою за метою, предметом, об'єктом та умовами здійснення, що надає їй широкі можливості у чіткому розмежуванні певних юридичних понять.

Така різноплановість у характеристиці діяльності також надає змогу вирішувати складні питання щодо розмежування подібних за процедурою, але зовсім різних за призначенням функцій та суб'єктів їх реалізації. Особливо це стосується тих видів діяльності, мета яких полягає у забезпеченні цілісності та ефективного функціонування такої складної та багатовимірної соціальної системи, як держава. Тому видається надзвичайно актуальним розглянути основні теоретичні підходи до використання поняття діяльності у сфері реалізації державою правоохоронних функцій та визначити основні закономірності, що зумовлюють ефективне юридичне забезпечення процесу їх виконання уповноваженими органами та структурами [2, с. 101–102].

Теорія та філософія права, на жаль, не надають можливості ґрунтуватися на суто юридичних знаннях під час розкриття зазначеної вище проблеми. У науковій літературі переважає контекстне використання поняття діяльності, а в сучасному законодавстві визначаються лише окремі її види. Тому застосування у дослідженні цієї проблематики тільки методів аналітичної юриспруденції певною мірою обмежило б глибину вивчення проблеми. При цьому слід погодитись із думкою С. Алексєєва, який, розглядаючи перспективи розвитку теорії права, підкреслює, що "... підґрунтям поглиблення наукових знань є активне використання філософських даних" [3, с. 93]. На нашу думку, саме новий, нетрадиційний підхід до права, за якого предметом стає вся правова матерія, що не зводиться лише до юридичних норм, а уявляється у всій своїй багатогранності, дає змогу здійснити поглиблену теоретичну розробку правових проблем, виявити особливу "родзинку" у предметі правової теорії.

Тому, розглядаючи суть, роль та зміст поняття діяльності в сучасній юриспруденції, необхідно насамперед проаналізувати його відповідність основним особливостям та рисам, якими наділяє діяльність філософія як наука, закони та закономірності якої є загальними для інших видів людського знання, зокрема і для правознавства. Сучасна філософія вважає, що діяльність – це "специфічно людська форма активного ставлення до навколишнього світу, зміст якої становить його доцільну зміну і перетворення. Діяльність людини передбачає певне протиставлення суб'єкта й об'єкта діяльності: людина вибирає собі об'єкт діяльності як матеріал, що повинен отримати нову форму і властивості, перетворитися з матеріалу на продукт діяльності" [4, с. 151].

Згадане визначення наділяє діяльність певними ознаками, які відокремлюють її від інших видів активного ставлення до довкілля. Ці характеристики мають велике значення для ефективного використання цього поняття у юриспруденції. Перша – це притаманність цього процесу виключно людині. Тобто фактично ніщо не суперечить можливості використання цієї категорії у правових дослідженнях та у праві загалом.

Діяльність однозначно є категорією соціальною. Право, своєю чергою, теж властиве тільки людству та є одним з регуляторів саме соціальних відносин.

Друга, найважливіша ознака – цілеспрямованість. Діяльність завжди передбачає наявність мети, що виокремлює першу серед будь-яких інших форм ставлення людини до навколишнього світу. Відповідно до права ця ознака дозволяє чітко виділити діяльність та її види серед інших правових категорій за принципом розбіжностей у меті навіть у випадку подібних форм, засобів, методів здійснення діяльності. Цілеспрямованість також передбачає усвідомленість діяльності суб'єктом під час її здійснення.

Характерною рисою є сама сутність діяльності, яка полягає у зміні та перетворенні об'єкта на продукт. Для юриспруденції це означає, що будь-яка діяльність має кінцевий результат, якому завжди передує певна процедура. Діяльність фактично не може бути переліком чи простою сукупністю дій або операцій, які не пов'язані між собою спрямованістю на конкретний єдиний результат.

Наявність суб'єкта, об'єкта та продукту у структурі діяльності свідчить про те, що вона є складною системою, яка потребує науково обґрунтованого, практично перевіреного та свідомого формування суб'єкт-об'єктних взаємодій. Для забезпечення ефективного перетворення об'єкта на продукт має бути налагоджено постійний інформаційний та ресурсний обмін між суб'єктом та об'єктом діяльності. Процес правового забезпечення тієї чи іншої діяльності має бути відповідний до об'єктивних інформаційних, ресурсних, управлінських закономірностей її здійснення.

Отже, цілком очевидно, що філософське розуміння категорії діяльності дозволяє певною мірою актуалізувати перед правознавством деякі питання, які ще не вирішені сучасною юридичною наукою. У зв'язку з тим, що останнім часом дедалі більше загострюються дискусії навколо основних юридичних понять, які визначають правові засади забезпечення державою процесу реалізації правоохоронних функцій, вважаємо доцільним розглянути зазначені питання саме через призму вказаних вище теоретичних підходів [5, с. 38–39].

Ідею аналізу діяльності вперше запропонував Л. Виготський у ранніх роботах [6]. Він розглядав її як новий метод наукової психології. Один з провідних фахівців у галузі розробки теорії діяльності О. Леонтьєв визначив, що "діяльність є молярна, не адитивна одиниця життя тілесного,

матеріального суб'єкта” [7, с. 81]. У цьому визначенні, незважаючи на його філософсько-психологічну спрямованість, є один з найважливіших для правознавства висновок. О. Леонт'єв формулює його так: “...діяльність – це не реакція і не сукупність реакцій, а система, що має будову, власні внутрішні перетворення, власний розвиток” [7, с. 82]. І тому, щоб це визначення діяльності можна було використовувати на практиці у повному обсязі, воно має відповідати закономірностям внутрішньої побудови її структури. Із цього випливає, що діяльність не є простою сукупністю рефлексивних актів людини або групи людей. Вона, завдяки своїй усвідомленості та цілеспрямованості, є системою дій, скерованих на досягнення певного результату.

Основними складовими будь-якого виду діяльності є дії. Відповідно до психологічного розуміння дія – це “процес, що підпорядкований уявленню про результат, який має бути досягнутий, тобто процес, підпорядкований усвідомленій меті” [7, с. 103]. При цьому одна і та сама дія може бути реалізована у різних видах діяльності. Наприклад, згідно із зазначеним вище формулюванням, візуальне спостереження може бути розцінено як дія, що реалізовується особовим складом певних підрозділів у межах оперативно-розшукової діяльності. Питання тільки у тому, з якою метою вона застосовується. Якщо для отримання інформації про обставини вже скоєного злочину, то це дійсно оперативно-розшукова дія. Але якщо з метою перевірки сигналу про наявність потенційної загрози безпеці держави та суспільства – то це вже не може бути розцінено як оперативно-розшукова дія. Тобто за процесуальним, операційним компонентом дії неможливо визначити вид діяльності, до якого вона належить, а також виявити його особливості. Цього реально досягти тільки завдяки аналізу мотиваційно-цільових орієнтацій всієї системи дій, що входять до цього виду діяльності, та аналізу змісту основної її мети. О. Леонт'єв вважає, що “діяльність зазвичай здійснюється певною сукупністю дій, що підпорядковуються окремим цілям, які можуть виділятися із загальної мети” [7, с. 105].

Будь-яка мета існує у певній предметній ситуації. Вона, поряд із інтенціональним аспектом, має власний операційний компонент, який визначається об'єктивно предметними умовами її досягнення. У зв'язку з цим, на думку О. Леонт'єва, “дія має особливу властивість, особливу її “твірну”, а саме способи, якими вона здійснюється” [7, с. 107]. Згадані способи реалізації автор називає операціями. Якщо мета залишається однаковою, а умови, в яких вона має бути досягнута, змінюються, то змінюється фактично операційний компонент структури дії.

Зазначені вище теоретичні положення є вихідними для об'єктивного розуміння діяльності взагалі та окремих її видів зокрема. Вони дозволяють по-новому поглянути на весь механізм правового регулювання процесу реалізації державою власних функцій. Як вважають В. Лукашевич та І. Солов'євич, “теорія діяльності – організаційно-методична парадигма, яка складає теоретичний фундамент інтеграції наук гуманітарного циклу, що дозволяє привести у відповідність до вимог сучасного наукового знання традиційні, напрацьовані в правових науках у більш обмеженій теоретичній інтерпретації, фундаментальні поняття” [8, с. 24–28].

Розглядаючи з позицій теорії діяльності проблеми правового регулювання процесу реалізації державними структурами правоохоронних функцій, зазначимо, що основні проблеми, які виникають на рівні практичної реалізації ними своїх завдань, – саме у площині теоретичного обґрунтування структури такої діяльності. Державні органи фактично є тими суб'єктами, які створені саме з метою реалізації тієї чи іншої функції держави. Тобто зміст функції виступає загальною метою діяльності такого органу, а завдання, що він виконує, – цілями, визначеними з урахуванням конкретних історичних, політичних, економічних, соціальних умов.

Аналіз правовідносин та їх суб'єктів крізь призму закономірностей процесу діяльності, під час яких вони виникають та розвиваються, дає змогу чітко виокремити різні за своєю метою види діяльності, суб'єктів, що мають її здійснювати, засоби, форми та методи, завдяки яким цю діяльність може бути реалізовано. Це також надає можливість створення ефективної системи правового забезпечення процесу виконання однієї з основних функцій держави – забезпечення державної безпеки [9].

Тому вважається, що сучасний період потребує не тільки кількісної мобілізації ресурсів, але передусім чіткого професійного розмежування повноважень державних структур у здійсненні

правоохоронних функцій, відпрацювання та законодавчого закріплення механізму їх взаємодії та підвищення професійного рівня фахівців різних напрямів цієї діяльності. Це стане можливим лише у разі ґрунтовного наукового аналізу змісту та особливостей здійснення державою правоохоронних функцій, закономірностей реалізації різних видів правоохоронної діяльності, чіткого визначення їх характерних рис та розбіжностей.

Для розв'язання цього питання потрібно на державному рівні розробити науково обґрунтований механізм як правового, так і інформаційного, ресурсного, інтелектуального, технологічного забезпечення процесу реалізації зазначеної функції. Цій меті слугуватиме запропонований діяльнісний підхід до аналізу структури, форм, методів та засобів реалізації функції держави щодо забезпечення власної безпеки.

На нашу думку, для повноцінної та об'єктивної розробки цієї проблематики та з метою вдосконалення законодавства у правоохоронній сфері, а також у галузі забезпечення державної безпеки, важливою була б розробка і затвердження на державному рівні відповідної програми наукових досліджень різних аспектів самого процесу діяльності державних структур з виконання зазначених завдань. До її реалізації варто залучити провідні наукові установи, що займаються проблемами національної безпеки і правоохоронної діяльності, а також галузеві наукові інститути та центри, які мають теоретичний і експериментально-дослідницький потенціал у цій сфері.

На рівні державних структур, що на практиці забезпечують державну безпеку, доцільне було б постійне здійснення моніторингу зовнішніх умов, які впливають на характер їх діяльності, внутрішніх проблем, що ускладнюють таку діяльність, розмежування цих проблем на операційні, інформаційні, ресурсні тощо. Це дасть змогу за доволі короткий термін отримати значний фактичний матеріал, а також відстежити динаміку розвитку згаданих процесів. Вирішальним при цьому має бути системний характер досліджень, що ґрунтується на вивченні механізмів та закономірностей колективної діяльності різних структур. Отримані результати дозволять розробити і впровадити такий механізм правового регулювання процесу забезпечення державної безпеки, який відповідав би внутрішнім закономірностям самої діяльності та об'єктивним умовам існування правової матерії.

Висновки. Як свідчить проведений аналіз викладених вище проблем, категорія діяльності відіграє значну методологічну роль у теоретико-правових дослідженнях суті та змісту діяльності державних органів щодо забезпечення національної та державної безпеки. Завдяки здійсненню такого виду діяльності як правоохоронна забезпечується певним чином усталений порядок у суспільних відносинах, безпека особи, стимулюється активна правомірна поведінка, створюються перешкоди для свавілля та незаконного втручання у сферу особистого життя людини тощо. Адже однією з умов існування правової держави є наявність у ній ефективної правоохоронної системи.

1. Крижанівський А. Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, вимір, типологія / А. Ф. Крижанівський ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса : Фенікс, 2006. – 193, [2] с. 2. Кміта О. В. Теоретичні проблеми співвідношення понять законності та правопорядку у контексті розвитку сучасної правової науки / О. В. Кміта // Бюл. М-ва юстиції України. – 2005. – № 1 (39). – С. 99–108. 3. Алексеев С. С. Восхождение к праву: поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 748 с. 4. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев та ін. – М. : Совет. енцикл., 1983. – 839 с. 5. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 710 с. 6. Выготский Л. С. Сознание как проблема психологии поведения / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Психология развития человека. – М. : Смысл: Эксмо, 2005. – С. 11–22. 7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с. 8. Лукашевич В. Г. Методологія правових досліджень: багаторівневість поняття / В. Г. Лукашевич, І. В. Солов'євич // Наук. вісн. Укр. акад. внут. справ. – 1996. – № 2. – С. 24–28. 9. Солов'євич І. В. Державна влада в Україні і місце в ній правоохоронної діяльності: конституційно-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 : конституційне право; муніципальне право / Інесса Владиславівна Солов'євич ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1997. – 176 с.